

ANETA KRUPKA
UNIwersytet Szczeciński
ANETA.KRUPKA@USZ.EDU.PL
ORCID: 0000-0001-6604-4370

KONTYNUACJA NAUCZANIA JAN PAWŁA II O MAŁŻEŃSTWIE I RODZINIE W MYŚLI ANGELA SCOLI

DOI: <https://doi.org/10.12775/TiCz.2024.016>

Streszczenie. Angelo Scola wskazuje na istotny wpływ, jaki na papieskie nauczanie mają wcześniejsze dzieła filozoficzne i literackie Wojtyły. Kardynał wykorzystuje także teologię ciała do interpretacji synodów o rodzinie, które odbyły się za pontyfikatu papieża Franciszka. Zwraca przy tym uwagę, że współczesne magisterium powinno być interpretowane w ciągłości nauczania. Dla teologii małżeństwa i rodziny ważne jest, aby ideał przedstawiony przez Jana Pawła II został przełożony na język duszpasterskiej praktyki. Zdaniem Scoli nie da się tego zrobić, bez odnowienia integralnej wizji sakramentów oraz bez integralnego pogłębiania teologii sakramentu małżeństwa. Dopiero taka wizja może być właściwie przełożona na język wymagań prawnych i moralnych.

Słowa kluczowe: Angelo Scola, Jan Paweł II, teologia ciała, teologia małżeństwa i rodziny, *Amoris laetitia*

Abstract. Continuation of the Teaching of John Paul II on Marriage and Family in the Thought of Angelo Scola. Angelo Scola points to the significant influence of Karol Wojtyła's earlier philosophical and literary works on papal teaching. The cardinal also uses the Theology of the Body to interpret the recent synods on the family. At the same time, he points out that the contemporary magisterium should be interpreted in view of the continuity of teaching. For the theology of marriage and the family, it is important that the ideal presented by John Paul II should be translated into the language of pastoral practice. According to Scola, this cannot be accomplished without a renewal of the integral vision of the sacraments and without an integral deepening of the theology

of the sacrament of matrimony. Only such a vision can be properly translated into the language of legal and moral requirements.

Keywords: Angelo Scola, John Paul II, theology of the body, theology of marriage and family, *Amoris Laetitia*.

WSTĘP

Kardynał Angelo Scola, urodzony w 1941 r. emerytowany arcybiskup Mediolanu wydaje się jednym z ciekawszych interpretatorów teologii ciała Jana Pawła II. Co szczególnie ważne prawie dwadzieścia lat po śmierci papieża Polaka i w kontekście ostatnich synodów o rodzinie, podejmuje się przy tym także oceny teologii ciała z perspektywy upływającego czasu. Artykuł przedstawia streszczenie interpretacji tej myśli dokonanej przez włoskiego hierarchę. Przede wszystkim jednak koncentruje się na omówieniu współczesnych komentarzy emerytowanego arcybiskupa Mediolanu. Wydaje się to głos o tyle ciekawy, że nie koncentruje się na szczegółowych trudnościach w interpretacji współczesnego nauczania magisterium o małżeństwie, ale wpisuje go w znacznie szerszy kontekst (posoborowego) rozwoju teologii małżeństwa i rodziny.

1. ŹRÓDŁA I ROZWÓJ TEOLOGII CIAŁA

Kardynał Angelo Scola należy do kościelnego pokolenia współuczestniczącego w Soborze Watykańskim II¹. Młodszy od polskiego papieża o dwadzieścia jeden lat, w swoich studenckich czasach był aktywnie zaangażowany m.in. w działalność w Akcji Katolickiej. Już jako absolwent filozofii, został wyświęcony na prezbitera w 1970 r. Seminarium teologiczne kontynuował w szwajcarskim Fryburgu, gdzie spotkał jednego ze swoich największych mistrzów Hansa Ursa von Balthasara i jako kontynuator jego myśli zaangażował się w tworzenie czasopisma *Communio*. Po doktoracie został tam asystentem, specjalizując

---

¹ Dobre źródło wiedzy na temat życiorysu i dorobku kardynała stanowi jego strona internetowa: <https://angeloscola.it/> (dostęp: 30.08.2023).

się w teologii moralnej. Jego praca naukowa była połączona także z działaniami duszpasterskimi, które stanowiły kontynuację młodzieńczego zainteresowania kościelnymi ruchami wspierającymi działania wiernych świeckich. W tym czasie był też jednym z odpowiedzialnych *Comunione e Liberazione*, wspólnoty o włoskim rodowodzie, założonej przez Luigi Giussaniego jako propozycja formacyjna dla młodych ludzi. Jej ideą jest towarzyszenie młodym w ukształtowaniu się na chrześcijan zdolnych zaangażować się w sprawy świata, tak aby ten świat przemieniać mocą chrześcijańskich wartości.

W 1982 r. został profesorem Papieskiego Instytutu Jana Pawła II dla Studiów nad Małżeństwem i Rodziną, instytucji afiliowanej do Uniwersytetu Laterańskiego w Rzymie. Rozpoczynając tam pracę potrafił już czytać tworzące się magisterium papieskie (a to przecież czas, kiedy Jan Paweł II wygłasza już swoje katechezy o teologii ciała) także z perspektywy znajomości wcześniejszego dorobku Karola Wojtyły.

Chociaż więc o teologii ciała Jana Pawła II napisano już wiele, Angelo Scola jako interpretator papieskiej myśli ma ważną zdolność do wpisania tego nurtu rozważań w znacznie szerszy kontekst². Sam więc, w jednej ze swoich nielicznych publikacji wydanych w języku polskim, pisze o źródłach nauczania Jana Pawła II. Co istotne, książka ta zwraca uwagę na to, że nie da się myśli z czasu pontyfikatu papieża Polaka zrozumieć bez odwołania do wcześniejszego dorobku autora. W omawianym temacie teologii ciała będzie to dla Scoli oznaczało sięgnięcie po wcześniejsze filozoficzne i literackie dzieła Karola Wojtyły³.

Angelo Scola zwraca także uwagę na kontekst i kontynuację papieskiej teologii ciała, które, poza wspomnianym dorobkiem Wojtyły, będą wyznaczały ramy interpretacji tej teologii. Zazwyczaj bowiem, kiedy w kościelnym dyskursie pojawia się określenie „teologia ciała” odnosi się ono przede wszystkim do papieskich katechez o teologii małżeństwa i rodziny, wygłoszonych w ramach środowych audiencji. Na początku swojego pontyfikatu, pomiędzy wrześniem 1979 r. a listopadem roku 1984 (z przerwa-

---

² Więcej o interpretacji myśli Karola Wojtyły-Jana Pawła II przez Angela Scolę można przeczytać w: Aneta Krupka, *Tajemnica zaślubin jako model uprawiania teologii w myśli Angela Scoli* (Kraków: Wydawnictwo «scriptum», 2020), 41–47.

³ Por. Angelo Scola, *Doświadczenie człowieka. U źródeł nauczania Jana Pawła II* (Lublin: Instytut Jana Pawła II KUL, 2010), 19–26.

mi, związanymi m.in. z zamachem na życie Jana Pawła II) papież przedstawił swoje rozważania, podzielone na sto dwadzieścia ściśle powiązanych ze sobą fragmentów. W opinii niektórych komentatorów, to właśnie te treści papieskiego przepowiadania można uznać za najbardziej przełomowe z teologicznych osiągnięć tego pontyfikatu⁴.

Dodatkowo, katechezy te często interpretuje się w korelacji z adhortacją apostolską *Familiaris consortio*, dotyczącą zadań rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym. Dokument ten został opublikowany 22 listopada 1981 r. jako podsumowanie prac synodu biskupów, który odbył się w Rzymie pomiędzy 26 września a 25 października 1980 r. Za kontynuację tych wątków uznaje się także papieskie nauczanie dotyczące kobiet, zwłaszcza list apostolski *Mulieris dignitatem* z 1988 r.⁵

Angelo Scola zwraca jednak uwagę nie tylko na konsekwentnie podkreślanie w magisterium Jana Pawła II znaczenia tematu małżeństwa i rodziny, ale także na źródła tego nauczania. Emerytowany arcybiskup Mediolanu odwołuje się jednak nie tylko do chronologii powstania katechez, ale także do tekstów przedpontyfikalnych, zwłaszcza do filozofii i – co może być ciekawsze – do literackiej twórczości Karola Wojtyły. Zdaniem Scoli nie da się bowiem zrozumieć teologii ciała bez Wojtyłowej interpretacji filozofii personalistycznej. Szczególne znaczenie będą miały jego zdaniem dwa pojęcia: podstawowego doświadczenia człowieka oraz *communio personarum*⁶. Według mediolańskiego hierarchy odwołanie się do nich otwiera Wojtyłę drogę do widzenia osoby nie tylko w kategorii substancji, ale także relacji, co okaże się jednym z najważniejszych osiągnięć odnowionej teologii małżeństwa. Scola stwierdza w tym obszarze zbieżność prac filozoficznych Karola Wojtyły z myślą swojego teologicznego mistrza Hansa Ursa von Balthasara⁷.

Chociaż w myśli Wojtyły Scola widzie krytykę wielu nowożytnych tendencji w antropologii, takich jak np. nadmierne skupienie się na podmiocie, docenia nie tyle jego polemiczność, co przede wszystkim orygi-

⁴ Por. George Weigel, *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II* (Kraków: Znak, 2005), 434; Christopher West, *Teologia ciała dla początkujących. Podstawy rewolucji seksualnej Jana Pawła II* (Warszawa: Centrum Myśli Jana Pawła II, 2009), 11.

⁵ Por. Scola, *Doświadczenie człowieka*, 146–163.

⁶ Por. Scola, *Doświadczenie człowieka*, 29–53.

⁷ Por. Scola, *Doświadczenie człowieka*, 47–48.

nalną metodologię dzieł przyszłego papieża. Zdaniem kardynała nie są one efektem nadmiernego krytycyzmu, ale twórczym i spontanicznym odniesieniem do podstawowego doświadczenia człowieka oraz języka tego doświadczenia⁸. Antropologia Wojtyły nie rodzi się jako polemiczna odpowiedź, ale jest wynikiem odwołania się do tego, co w człowieku najbardziej fundamentalne. Chociaż oczywiste jest także to, że tak odkryta prawda ma także moc weryfikowania nieprawidłowych wizji człowieka⁹. Źródłowym kontekstem polemiki będą tu przede wszystkim fałszywe antropologie wieku XX, zwłaszcza komunizm.

Doświadczenie człowieka – tak Angelo Scola czyta Wojtyłę – obejmuje trzy podstawowe poziomy: „potwierdzenie się osoby, budowanie relacji pomiędzy mężczyzną a kobietą oraz między osobą a wspólnotą”¹⁰. W obliczu wielości różnych interpretacji, jest ono w człowieku tym co, pierwotne, najprostsze i nieredukowalne. Ta podstawowość objawia się nie przez intelektualne poznanie, ale przez działanie. Jak pisze Wojtyła: „czyn stanowi szczególnie moment ujawnienia osoby”¹¹. Konsekwentnie, to dynamiczne spełnianie się osoby w czynie odsyła także do moralnej wartości działania. To właśnie wolna decyzja na podjęcie/zaniechanie działania jest podstawą do tworzenia samego doświadczenia.

Potwierdzenie się osoby w czynie dokonuje się nie tylko dzięki jej wolności, ale także przez zdolność (nazywanej później przez Jana Pawła II „sakramentalną”¹²) ciała do wyrażania jedności osoby. To w ciele wyraża się nieredukowalność człowieka; to tam jakby skupiają się ludzkie cechy i doświadczenia. Ciało wyraża człowieka, jednocześnie ukazując, że jest ono integralnym medium, a nie tym, na czym można się zatrzymać i do czego można by się ograniczyć w postrzeganiu drugiego/drugiej. Także na tej podstawie Wojtyła formułuje normę personalistyczną, która określa, że właściwy stosunek do drugiego jest zawsze podmiotowy, a nigdy rze-

⁸ Por. Scola, *Doświadczenie człowieka*, 36–37.

⁹ Por. Jarosław Kupczak, *Dar i komunია*. *Teologia ciała w ujęciu Jana Pawła II* (Kraków: Znak, 2006), 110–114.

¹⁰ Scola, *Doświadczenie człowieka*, 42.

¹¹ Karol Wojtyła, *Osoba i czyn*, w: Karol Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2000), 52.

¹² O roli tego określenia w teologii ciała: Kupczak, *Dar i komunია*, 132–143.

czowy¹³. Przekłada się to bardzo prosty, a zarazem konkretny i absolutnie fundamentalny postulat etyczny: osobę należy kochać; nigdy nie można jej używać tak, jak się używa rzeczy.

Ta podbudowa filozoficzna zostanie dopełniona przez logikę wiary, dlatego konieczne jest uwzględnienie także perspektywy odkupienia. Jak bowiem zwraca uwagę Angelo Scola, „to właśnie chrystocentryzm pozwala Wojtyłę docenić przełom antropologiczny i jednocześnie bronić chrystologii przed redukcją do antropologii”¹⁴. Emerytowany arcybiskup Mediolanu podkreśla także, że nawet tam, gdzie papieskie rozważania mają charakter antropologiczny, tak naprawdę ich podstawa i sens mają wymiar chrystologiczny. Dobrym przykładem jest przywołane już twierdzenie o sakramentalności ludzkiego ciała. Komentując to zdaniem z katechez o teologii ciała Scola zauważa, że także męka i śmierć Chrystusa mają swój bardzo ważny cielesny wymiar. To właśnie dzięki temu, że ofiara Jezusa jest także cielesna, rzeczywistość paschalna może uzyskać walor widzialnego znaku, sakramentu¹⁵.

Umieszczenie płci w obszarze doświadczenia podstawowego pozwala także odsłonić relacyjną naturę osoby. W toku rozwoju myśli Karola Wojtyły-Jana Pawła II będzie to oznaczało coś więcej niż filozoficzne osiągnięcie uzupełnienia metafizycznych rozważań o osobie wymiarem doświadczenia. W aspekcie teologicznym będzie bowiem prowadziło do uznania niewystarczalności „samotnego”, pojedynczego człowieka. Człowiek, właśnie m.in. dzięki doświadczeniu różnicowaniu płci odkrywa, że jego egzystencja nie wyczerpuje całości ludzkiego doświadczenia. Radosne odkrycie przez Adama obecności i podobieństwa Ewy do niego (por. Rdz 2,23) jest związane z uświadomieniem sobie pragnienia relacji i swojej własnej niewystarczalności¹⁶.

¹³ Por. Karol Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2001), 32; por. także: Scola, *Doświadczenie człowieka*, 42–43.

¹⁴ Scola, *Doświadczenie człowieka*, 44.

¹⁵ Por. Angelo Scola, *Uomo-donna. Il "caso serio" dell'amore* (Genova: Marietti 1820, 2002), 39–40.

¹⁶ Por. Scola, *Uomo-donna*, 15–19.

2. DALSZĄ INTERPRETACJĄ PAPIESKIEGO NAUCZANIA O MAŁŻEŃSTWIE I RODZINIE

Głębokie zakorzenie filozoficzne rozważań o teologii małżeństwa i rodziny sprawiają, że papieskie nauczanie zyskuje walor trwałość i uniwersalnego obowiązywania. Te cechy będą także sprawiały, że teologia ciała może stanowić odpowiedź na kwestie, które wprost lub szerzej nie zostały podjęte przez Jana Pawła II. Takim przykładem jest dla Angela Scoli potencjał papieskiej teologii we współczesnych debatach wokół tematu *gender*. Jak zauważa emerytowany arcybiskup Mediolanu, pierwotne pojawienie się tego pojęcia w dyskursie miało ważną zaletę podkreślenia różnicy pomiędzy płcią (a wraz z nią: płodnością) człowieka i zwierząt. Rozróżnienie na *sex* (płeć biologiczną) i *gender* (płeć społeczno-kulturową) pozwala bowiem wyrazić prawdę, że ludzkiej płciowości nie da się zredukować do biologicznej reprodukcji, właściwej dla świata zwierząt¹⁷.

Samo więc pojęcie *gender* będzie zwracało uwagę na fakt, że w świecie człowieka płeć i płodność, to więcej niż biologia. Problem jednak, według Angela Scoli, pojawił się wtedy, kiedy zaczęto separować *sex* od *gender*, aż do zupełnej negacji istnienia i podstawowości tego pierwszego. Ma to jego zdaniem związek z szerszą debatą dotyczącą relacji natury i kultury. Problem współczesnego, postmodernistycznego stanu tej debaty polega na tym, że zakwestionowaniu uległo pojęcie natury, aż do próby jego całkowitego usunięcia¹⁸. I właśnie w tym kontekście pomocne są papieskie rozważania, oparte o filozoficzne rozważania o osobie. Uznanie płci za podstawowe doświadczenie człowieka oraz przyjęcie jej głęboko wspólnototwórczej roli stanowi ważne zabezpieczenie przed zredukowaniem jej do zmiennej cechy społeczno-kulturowej¹⁹. Co warte podkreślenia, tylko uznanie płci jako czegoś, co ma swoje źródło w naturze, a nie w zmiennej i kontekstualnej kulturze pozwoliłoby współczesnemu człowiekowi zro-

¹⁷ Por. Angelo Scola, *Il mistero nuziale. Uomo-Donna. Matrimonio-Famiglia, terza edizione in volume unico*, (Venezia: Marcianum Press, 2014), 62–63.

¹⁸ Por. Angelo Scola *Una nuova laicità. Temi per una società plurale* (Venezia: Marsilio, 2007), 113.

¹⁹ Por. Scola, *Una nuova laicità*, 113–116.

zumieć, że właśnie te podstawowa „jedność dwojga”, do której stworzony został człowiek jest mu niezbędna do samopoznania²⁰.

Warto również zauważyć, przekonuje Angelo Scola, że teologia ciała ma tę niewątpliwą zaletę łączenia w sobie metafizycznego widzenia osoby z uznaniem wielkiej wartości ludzkiego ciała. Papieska myśl dostarcza więc intuicji, aby przeciwstawić się zarówno relatywizowaniu sensu płci, jaki i negowaniu wielkiej wartości ludzkiej cielesności i seksualności²¹. Konsekwentnie, to uznanie płci za rzeczywistość wykraczającą poza poziom biologicznym otworzyło drogę do uznania płodności za jeden z wymiarów bycia *imago Dei*²². Można nawet przyjąć tezę, że dla Jana Pawła II zróżnicowanie na płeć i związana z nim płodność jest nie tylko istotnym, ale wręcz podstawowym wymiarem bycia obrazem Bożym²³. I być może właśnie to właśnie należałoby uznać za jedną z większych zasług teologii ciała i rozwijającemu się dzięki niej nurtowi teologii oblubieńczej²⁴. Ciało, płeć i płodność człowieka nie tylko są dowartościowane, ale zostają także włączone w perspektywę Objawienia i Odkupienia, nieredukowalną do poziomu czysto naturalnego, biologicznego.

3. TEOLOGIA CIAŁA W KONTEKŚCIE SYNODÓW O RODZINIE

Komentując dynamikę kościelnego dyskursu przy okazji synodów o rodzinie, które odbyły się za pontyfikatu biskupa Rzymu Franciszka w 2015 i 2018 r. Angelo Scola sporo uwagi poświęca ich odniesieniu do teologii ciała. Czując się więc kontynuatorem myśli Jana Pawła II, zwłaszcza w temacie małżeństwa i rodziny, włoski hierarcha zwraca uwagę na pewną dynamikę, którą można zaobserwować w sposobie formułowania kościelnego nauczania w tym obszarze. Jego zdaniem nauczanie papieża Polaka miało w sobie wiele z cech prezentacji pewnego ideału. Mimo tego, że jemu samemu nie był obcy kontakt z rzeczywistymi problemami

²⁰ Por. Scola, *Una nuova laicità*, 116.

²¹ Por. West, *Teologia ciała*, 36–38.

²² Por. Scola, *Una nuova laicità*, 119.

²³ Por. Kupczak, *Dar i komunია*, 199–240.

²⁴ Por. Fergus Kerr, *Katolicycy teolodzy XX wieku. Od neoscholastyki do mistyki oblubieńczej* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2011), 205–229.

współczesnych mu młodych ludzi i rodzin, to jednak nadal sposób formułowania tego nauczania miał pewne ograniczenia.

Angelo Scola wpisuje tak postawioną diagnozę w szery kontekst debaty i wyzwań związanych z udzieleniem praktycznej odpowiedzi na teoretyczne postulaty Soboru Watykańskiego II. Zwraca więc uwagę, że mistrzowie soboru, nie tylko Karola Wojtyła, ale także np. Joseph Ratzinger, Hans Urs von Balthasar czy Henri de Lubac sami nie do końca zrealizowali jego postulaty. Można więc zauważyć, że antropologia, w tym także nauka o małżeństwie i rodzinie miała odejść od swojego wcześniejszego neoscholastycznego modelu, na rzecz optyki bardziej chrystocentrycznej, zakorzenionej w doświadczeniu i formułującej praktyczne postulaty²⁵. Działania papieża Franciszka można więc odczytać, zdaniem Scoli, jako rozwój tego, co było wcześniej obecne intencjonalnie, ale nie zostało do końca zrealizowane²⁶.

Aby zobrazować to na przykładzie, Angelo Scola komentuje zmiany, które za pontyfikatu papieża Franciszka dokonały się na Uniwersytecie Laterańskim, a właściwie afiliowanym do niego Instytucie Badań nad Małżeństwem i Rodziną im. Jana Pawła II. Sam Scola jeszcze w czasach pontyfikatu Jana Pawła II był z nim przez wiele lat związany jako wykładowca, a także jako dyrektor (również już jako biskup, w latach 1995–2001). Jego akademicka kariera w zasadzie zakończyła się w 2001 r., wraz z nominacją na patriarchę Wenecji²⁷.

W 2017 r. Papieski Instytut Jana Pawła II dla Studiów nad Małżeństwem i Rodziną został przemianowany na Papieski Instytut Teologiczny Jana Pawła II dla Nauk o Małżeństwie i Rodzinie. Angelo Scola nie widzi w tej zmianie, jak przedstawiali ją niektórzy komentatorzy, zerwania ciągłości z dziedzictwem papieża Polaka. Jego zdaniem jest to raczej podkreślenie, że współcześnie problematyka rodziny wymaga interdyscyplinarnego podejścia. Zmiana nazwy jest jakimś symbolicznym odejściem od moralnego ukierunkowania, które było na pewnym etapie

---

²⁵ Por. Angelo Scola, *Chi è la Chiesa? Una chiave antropologica e sacramentale per l'ecclesiologia* (Brescia: Queriniana, 2011), 32.

²⁶ Por. Angelo Scola, Luigi Geninazzi, *Ho scommesso sulla libertà. Autobiografia con un nuovo saggio sul „futuro del cristianesimo”*, (Milano: Solferino, 2018), 153–154.

²⁷ Kompleksową i syntetyczną biografię kardynała Angela Scoli można znaleźć na dedykowanej mu stronie internetowej: www.angeloscola.it/biografia/ (dostęp: 30.08.2023).

widać w pracach Instytutu. Obecnym priorytetem ma być uzupełnienie zarówno głębszego wymiaru teologicznego, jak i właśnie odpowiedź na potrzebę szerszego, bardziej interdyscyplinarnego modelu refleksji o małżeństwie i rodzinie²⁸.

Angelo Scola zaznacza także, że tej pożądanej interdyscyplinarności nie należy mylić z czymś, co współcześnie bywa nazywane „socjologizacją nauczania Kościoła”. Aby uniknąć tego niebezpieczeństwa trzeba, zdaniem emerytowanego biskupa Mediolanu, głęboko rozwijać teologiczny aspekt badań nad małżeństwem i rodziną. Jego niedostatek ujawniła debata wokół interpretacji *Amoris laetitia*. Scola przedstawia opinię, że zignorowanie większości dokumentu po to, aby skupić się wyłącznie na kontrowersyjnym rozdziale ósmy jest dowodem na to, że nadal w myśleniu o małżeństwie nadmiernie koncentrujemy się na perspektywie moralno-kanonistycznej²⁹. Warto jednak podkreślić, że już same katechezy o teologii ciała można uznać za próbę przedstawiania moralności małżeńskiej nie w formie legalizmu, ale w perspektywie wolności³⁰.

Co jednak wydaje się ciekawsze w uwagach Angela Scoli to nie tyle krytyka wspomnianych niedostatków, ile także próba sformułowania teologicznych rekomendacji, które byłyby na nie odpowiedzią. Mediolański kardynał zwraca więc uwagę na istotny brak w teologicznym uzasadnieniu i interpretacji teologii małżeństwa. Scola ma tu na myśli temat podkreślany przez niego na długo przed Franciszkwymi synodami o rodzinie. Jego zdaniem ciągle aktualnym problemem teologii małżeństwa jest bowiem niedostateczne odwołanie się do związku teologii małżeństwa z oblubieńczą naturą Kościoła, która szczególnie objawia się w tajemnicy Eucharystii³¹.

Jak już zostało to wspomniane, w katechezach o teologii ciała jedną z ważniejszych tez jest przekonanie o oblubieńczej naturze wszystkich sakramentów. Ten wniosek jest konsekwencją stwierdzenia, że sakramenty wypływają z oblubieńczej relacji Chrystusa i Kościoła. Tym więc, co jest w nich sprawcze jest nie tylko sam Chrystus, ale Jego relacja do

²⁸ Por. Scola, Ganinazzi, *Ho scommesso sulla libertà*, 151–152.

²⁹ Por. Scola, Ganinazzi, *Ho scommesso sulla libertà*, 155.

³⁰ Por. West, *Teologia ciała*, 24–31.

³¹ Por. Angelo Scola, *Eucaristia incontro di libertà* (Siena: Cantagalli, 2005), 81–93.

Kościoła-Oblubienicy³². Spostrzeżenie o oblubieńczej naturze sakramentów prowadzi papieża Polaka do wniosku, że małżeństwo można uznać nawet za wzór czy figurę wszystkich sakramentów³³. Ten tok rozumowania doprowadzi Angela Scoli do przekonania, że współcześnie konieczne jest rozwijanie podwójnej perspektywy: rozważań o sakramentalności małżeństwa (wobec wspomnianej niewystarczalności widzenia w małżeństwie jedynie rzeczywistości naturalnej) oraz zasilenia teologii innych sakramentów (i teologii sakramentalnego działania Kościoła w ogóle) na podstawie refleksji o sakramencie małżeństwa³⁴.

Zdaniem Angela Scoli to właśnie odwołanie do tej teologicznej perspektywy pozwoli uniknąć ryzyka ograniczenia refleksji o małżeństwie do wymiaru prawno-moralnego. Aby prawdziwie obronić i wyjaśnić nierozzerwalność sakramentalnego małżeństwa trzeba stale przypominać i pogłębiać sens prawdy o zakorzenieniu tego sakramentu w oblubieńczej relacji Chrystusa i Kościoła. Jeśli przyjrzymy się jak ta relacja realizuje się i wyraża w Eucharystii jako sakramencie jedności, wtedy nierozzerwalność małżeństwa będzie pewnego rodzaju oczywistością³⁵. Zdaniem kardynała ani synody o rodzinie, ani *Amoris laetitia*, ale także debata zainspirowana tymi okolicznościami (jako przykład podaje tu słynne *Dubbia* skierowane we wrześniu 2016 r. do papieża Franciszka przez kardynałów: W. Brandmüllera, R. Burkego, C. Caffarrę i J. Meisnera) nie uwzględniają w sposób wystarczający tej perspektywy³⁶.

Dlatego Angelo Scola komentując synody o rodzinie będzie zwracał uwagę właśnie na ten wymiar sakramentalny, zwłaszcza eucharystyczny. Jego zdaniem, jeśli uwzględnimy całą sakramentalną logikę Kościoła, która

³² Por. Krupka, *Tajemnica zaślubin*, 121–137.

³³ Por. Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011), 300; West, *Teologia ciała*, 91–92.

³⁴ Por. Angelo Scola, *Matrimonio e famiglia tra antropologia ed Eucaristia. Note in vista dell'Assemblea Straordinaria del Sinodo dei Vescovi sulla Famiglia*, www.sannicolao.it/Download/files/2014_10_05_Scola_SinodoFamiglia.pdf (dostęp: 30.08.2023).

³⁵ Por. Scola, Ganinazzi, *Ho scommesso sulla libertà*, 155–158.

³⁶ Obszerne streszczenie debaty wokół ósmego rozdziału adhortacji można znaleźć w: Jarosław Kupczak, *Amoris laetitia. Konflikt interpretacji* (Poznań: Wydawnictwo W drodze, 2020). Komentarz zawiera celne streszczenie różnych stanowisk, ale jednocześnie potwierdza tezę Angela Scoli o nadmiernym skoncentrowaniu debaty na wymiarze prawno-moralnym.

zawiera swoje fundamentalne streszczenie w jedenastym punkcie Konstytucji *Lumen gentium*, będzie to oczywiste, w jaki sposób należy interpretować wypowiedzi, uznawane przez niektórych za niejasne, czy kontrowersyjne. Emerytowany arcybiskup Mediolanu przywołuje tutaj zdanie swoje wielkiego poprzednika św. Ambrożego, chętnie cytowane przez papieża Franciszka, że Eucharystia nie jest nagrodą dla doskonałych, ale hojnym lekarstwem i pokarmem dla słabych. Widzi tą sentencję nie jako praktyczny postulat rozluźnienia praktyki, ale właśnie w kontekście teologicznym. Dzięki temu jasne staje się, że kościelna praktyka nieudziałania Komunii osobom żyjącym w powtórnych związkach nie jest wyrazem preferowania moralnej nieskazitelności, czy zwykłym wymogiem prawno-kanonicznym, ale odzwierciedla sakramentalną naturę Kościoła³⁷. W ten sposób Angelo Scola wydaje się wpisywać w ten nurt komentarzy do *Amoris laetitia*, które papieski dokument będą interpretowały w ciągłości nauczania Kościoła, uznając go za nieniosący za sobą istotnych zmian doktrynalnych³⁸.

Dokumenty Kościoła, zarówno *Familiaris consortio*, jak i późniejszy dokument Kongregacji Nauki Wiary, czyli *List do biskupów Kościoła katolickiego na temat przyjmowania Komunii św. przez wiernych rozwiedzionych żyjących w nowych związkach* przypominają jasno, że nierozzerwalność jest widzialnym znakiem sakramentalnej natury małżeństwa. Obawa, co do możliwego zamętu w treści nauczania Kościoła, obecna także w komentarzach do *Amoris laetitia* i synodów o rodzinie nie znajduje jednak konkretnego potwierdzenia w nauczaniu Kościoła, opublikowanych już po tych synodach. Dobrym tego przykładem może być niedawny dokument Dykasterii ds. Rodziny, Świeckich i Życia, opublikowany w 2022 r. Dokument ten skupia się na odnowie przygotowania do małżeństwa oraz duszpasterstwa rodzin, nie poddając nawet w najmniejszą wątpliwość nauki o nierozzerwalności małżeństwa. Także sytuacja osób w powtórnych związkach jest konsekwentnie nazywana nieregularną, co nie znaczy, że nie obejmuje ich

---

³⁷ Por. Scola, Ganinazzi, *Ho scommesso sulla libertà*, 155–157.

³⁸ Szerzej o różnych kierunkach interpretacji adhortacji traktuje wspomniana wyżej książka: Kupczak, *Amoris laetitia. Konflikt interpretacji*. Zdecydowanie przekracza ramy tego artykułu ocena, czy dokonała się tutaj zmiana nauczania Kościoła; jego celem jest omówienie poglądów kard. Angela Scoli, wpisujących się w nurt interpretacji *Amoris laetitia* w kluczu ciągłości z dotychczasowym nauczaniem Kościoła o nierozzerwalności małżeństwa.

duszpasterska troska Kościoła, która szczególnie powinna obejmować rodziny „w kryzysie”³⁹.

Odejście od wspomnianej koncentracji prawno-moralnej wydaje się, że pozwala lepiej zrealizować zasygnalizowany problem „idealizmu” w formułowaniu nauczania Jana Pawła II. Przyjęcie pełnej i szerokiej perspektywy teologicznej prowadzi do uświadomienia sobie, że ten „ideał” jest czymś trudnym, a jego osiągnięcie wymaga dłuższego procesu. W tym należy dostrzec wartość nauczania papieża Franciszka, zwracającego wielokrotnie uwagę na ludzką słabość, ograniczenia, ale także wpływ rzeczywistości, w której żyjemy. Scola zaś będzie to nazywał „wewnętrzną pastoralnością doktryny”⁴⁰. Zwraca tym uwagę, że ta złożoność, wieloaspektowość, kontekstualność, której domaga się aktualny biskup Rzymu nie wynika z porzucenia doktryny, ale właśnie z poszukiwania dróg jej egzystencjalnej realizacji.

W sensie praktycznym będzie to oznaczało nie rezygnację z ideału, ale konieczność stworzenia wielowymiarowych dróg wsparcia, dla tych którzy są na tej drodze, z jednoczesnym uznaniem, że perspektywa drogi nie może przyjmować formy samorozgrzeszania⁴¹. Wręcz przeciwnie, w świecie, który nie wyobraża już sobie stałości jednym z ważniejszych wyzwań dla chrześcijańskiego świadectwa jest przekonywać o tym, że istnieje miłość, która może być trwała⁴². Jak wielokrotnie, w różnych swoich pismach powtarza Scola: w człowieku istnieje pragnienie miłości „na zawsze”. Kiedy człowiek myśli, mówi o miłości nie ma w sobie intencji jej zakończenia, niejako domyślnie chciałby, aby ta miłość była rzeczywistością trwałą. Problemem jest to, że współczesna kultura nie wspiera realizacji tego pragnienia⁴³.

---

³⁹ Por. Dykasteria ds. Świeckich, Rodziny i Życia, *Droga wtajemniczenia katechumenalnego dla życia małżeńskiego* (Poznań: Pallottinum, 2023), zwłaszcza n. 87–94.

⁴⁰ Por. Angelo Scola, *Famiglia soggetto di evangelizzazione. Note in vista della XIV Assemblea ordinaria del Sinodo dei vescovi*, www.chiesadimilano.it/wp-content/uploads/2017/05/n-16-1-Scola-1-__1.111252.pdf (dostęp: 30.08.2023).

⁴¹ Por. Scola, Ganinazzi, *Ho scommesso sulla libertà*, 156–160.

⁴² Por. Scola, Ganinazzi, *Ho scommesso sulla libertà*, 161.

⁴³ Por. Angelo Scola, *Famiglia risorsa decisiva*, (Padova: Messaggero di Sant’Antonio, 2012), 34; Scola, *Uomo-donna*, 33–41.

ZAKOŃCZENIE

Chociaż o teologii ciała Jana Pawła II napisano już wiele wydaje się, że wciąż brakuje autorów, którzy w twórczy sposób potrafią odnieść się do myśli papieża. Angelo Scola na różny sposób uzupełnia ten brak, wskazując m.in. na podstawy teologii ciała, która sprawiają, że to nauczanie ma walor uniwersalny i ponadczasowy. Tym, na co zwraca uwagę włoski hierarcha jest problem niedostatecznego przełożenia pewnego ideału na język praktyki. Zbyt powierzchowne spojrzenie na teologię ciała skutkuje zatrzymaniem się na aspekcie prawnym i moralnym. Tymczasem Scola przekonuje, że jedynie prawdziwe odnowienie teologii małżeństwa, a z nią i obok niej całej sakramentologii, może przyczynić się do wydobycia pastoralnych walorów tej doktryny. Właśnie odwołanie do tej szerokiej interpretacji teologicznej staje się dla włoskiego kardynała podstawą dla odczytywania synodów o rodzinie z czasów papieża Franciszka w duchu ciągłości nauczania Kościoła. Te dwa magisteria, janopawłowe i franciszkowe, nie tylko można, ale trzeba czytać jako odnoszące się do jednej teologii małżeństwa. Pewien idealizm w formułowaniu nauczania oraz klimat skupienia na myśleniu prawno-kanonicznym, widoczne w Kościele w czasach głoszenia katechez o teologii ciała, w okresie pontyfikatu papieża Franciszka zyskuje uzupełnienie o aspekt realizmu drogi. Nie można jednak tej złożoności ludzkich sytuacji widzieć jako zachęty do rezygnacji z pełni chrześcijańskiego ideału małżeństwa.

BIBLIOGRAFIA

- Dykasteria ds. Świeckich, Rodziny i Życia. *Droga wtajemniczenia katechumenalnego dla życia małżeńskiego*. Poznań: Pallottinum, 2023.
- Jan Paweł II. *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011.
- Kerr, Fergus. *Katolicycy teolodzy XX wieku. Od neoscholastyki do mistyki oblubieńczej*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2011.
- Krupka, Aneta. *Tajemnica zaślubin jako model uprawiania teologii w myśli Angela Scoli*. Kraków: Wydawnictwo «scriptum», 2020.
- Kupczak, Jarosław. *Amoris laetitia. Konflikt interpretacji*. Poznań: Wydawnictwo W drodze, 2020.

- Kupczak, Jarosław. *Dar i komunია. Teologia ciała w ujęciu Jana Pawła II*. Kraków: Znak, 2006.
- Scola, Angelo i Luigi Geninazzi. *Ho scommesso sulla libertà. Autobiografia con un nuovo saggio sul „futuro del cristianesimo”*. Milano: Solferino, 2018.
- Scola, Angelo. *Chi è la Chiesa? Una chiave antropologica e sacramentale per l'ecclsiologia*. Brescia: Queriniana, 2011.
- Scola, Angelo. *Doświadczenie człowieka. U źródeł nauczania Jana Pawła II*. Lublin: Instytut Jana Pawła II KUL, 2010.
- Scola, Angelo. *Eucaristia incontro di libertà*. Siena: Cantagalli, 2005.
- Scola, Angelo. *Famiglia risorsa decisiva*. Padova: Messaggero di Sant'Antonio, 2012.
- Scola, Angelo. *Famiglia soggetto di evangelizzazione. Note in vista della XIV Assemblea ordinaria del Sinodo dei vescovi*, www.chiesadimilano.it/wp-content/uploads/2017/05/n-16-1-Scola-1-__1.111252.pdf (dostęp: 30.08.2023).
- Scola, Angelo. *Il mistero nuziale. Uomo-Donna. Matrimonio-Famiglia, terza edizione in volume unico*. Venezia: Marcianum Press, 2014.
- Scola, Angelo. *Matrimonio e famiglia tra antropologia ed Eucaristia. Note in vista dell'Assemblea Straordinaria del Sinodo dei Vescovi sulla Famiglia*, www.sannicolao.it/Download/files/2014_10_05_Scola_SinodoFamiglia.pdf (dostęp: 30.08.2023).
- Scola, Angelo. *Una nuova laicità. Temi per una società plurale*. Venezia: Marsilio, 2007.
- Scola, Angelo. *Uomo-donna. Il „caso serio” dell'amore*. Genova: Marietti 1820, 2002.
- Weigel, George. *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*. Kraków: Znak, 2005.
- West, Christopher. *Teologia ciała dla początkujących. Podstawy rewolucji seksualnej Jana Pawła II*. Warszawa: Centrum Myśli Jana Pawła II, 2009.
- Wojtyła, Karol. *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2001.
- Wojtyła, Karol. *Osoba i czyn*. W: Karol Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, 43–344. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2000.